

Миле ТОДОРОВСКИ

НЕКОИ АСПЕКТИ ВО ВРСКА СО ПОДГОТОВКИТЕ ЗА СВИКУВАЊЕ ПРВОТО ЗАСЕДАНИЕ НА АСНОМ

На 2 август 1944 година во манастирот Прохор Пчињски се одржа Првото заседание на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија — АСНОМ. Избраните претставници на македонскиот народ и народностите, како толкувачи на народната волја ја прогласија македонската федерална единица во составот на Демократска и Федеративна Југославија. Народните претставници на ова заседание преку создавањето на македонската федерална држава го озаконија правото на македонскиот народ на самоопределување манифестирано од почетокот на вооружената борба против окупаторот.

По окупацијата на земјата во 1941 година Комунистичката партија на Југославија не го призна распарчувањето и новата положба. Изразувајќи ги стремежите и волјата на народите и народностите на Југославија КПЈ ги повика сите да се дигнат и поведат вооружена борба против окупаторите и нивните соработници. Преку таа борба им се отвораа можности на народите на Југославија да извојуваат национални права и да го реализираат правото на самоопределување.

Претпоставките за свикнување на Првото заседание на АСНОМ како и за антифашистичките собранија на другите југословенски народи се создаваа во текот на Ослободителната војна и Револуцијата. Тоа беа во прв ред создавањето на братството и единството на југословенските народи, создавањето на народноослободителната војска на Југославија, изградувањето на системот на народнодемократската власт итн.

Подготовките за создавање на АСНОМ, не течеа изолирано, само во Македонија, туку паралелно и синхронизирано со изградувањето на власта на целата територија на Југославија. Во тој контекст се создаваа компонентите за изградувањето на југословенската федеративна заедница.

Затоа, една од етапите во создавањето на југословенската федерација претставува создавањето на националните антифа-

шистички собранија на народното ослободување на одделните народи. Процесот на нивното создавање започна по одржувањето на Првото заседание на АВНОЈ на 26 и 27 ноември 1942 година во Бихаќ¹⁾. Создавањето на АВНОЈ и резултатите од неговото Прво заседание „заедно со иницијативата за создавање национални антифашистички веќа-собранија, која во тоа време ја дал ЦК КПЈ значело крупен чекор во решавањето на националното прашање во Југославија и во изградувањето на темелите на новата братска заедница на југословенските народи“ се вели во историјата на Сојузот на комунистите на Југославија^{1а)}.

Како се создаваа услови кај одделните народи на Југославија така беа свикувани и антифашистичките собранија на народното ослободување. Во Хрватска, Земското антифашистичко веќе на народното ослободување ЗАВНОХ одржува свое прво заседание на 13 и 14 јуни 1943 година на кое била прифатена Резолуцијата на Првото заседание на АВНОЈ. Во Словенија, во почетокот на октомври 1943 година во Кочевје избраните народни пратеници донеле одлука за основање на Словенечки народноослободителен одбор како највисок орган на власта кој подоцна ќе се нарече СНОС — Словенечки народноослободителен совет. Притоа биле избрани делегати за Второто заседание на АВНОЈ.

Во Колашин на 15 и 16 ноември 1943 година е одржано основачкото собрание на Земското антифашистичко веќе на народното ослободување на Црна Гора и Бока.

Во Босна и Херцеговина, на темелите на изграденото единство на српското, хрватското и муслиманското население и другите резултати во борбата против окупаторите било свикано основачко собрание на ЗАВНОБИХ — Земското антифашистичко веќе на народното ослободување на Босна и Херцеговина. Собранието било одржано на 26 и 27 ноември 1943 година во Мркониќ Град кое се изјаснува за федеративно уредување на Југославија со Босна и Херцеговина како рамноправна единица²⁾.

¹⁾ Во 1941 и 1942 година за одделни области и покраини беа формирани обласни или покраински народноослободителни одбори како највисоки органи на народнодемократската власт. Во истиов период беа создадени и главни народноослободителни одбори на поодделни национални територии. Така, на 16.IX 1941 година е основан Словенечкиот НО одбор како највисок политички орган и орган на власта. Во Србија на 17 ноември 1941 година е основан Главни НО одбор кој дејствува до ноември 1944 година. Во 1942 година беше формиран и НО одбор за Црна Гора и тн. Овие одбори што им претходеа на антифашистичките собранија, беа една од алките во изградувањето на југословенската федерација.

^{1а)} Преглед историје Савеза комуниста Југославије, Београд, 1963, с. 398.

²⁾ Исто, с. 414—417.

Во овој период, во 1943 година и во Македонија беа создадени услови за донесување одлука за свикување на Првото заседание на АСНОМ. Затоа, на Преспанскиот состанок на ЦК КПМ на 2 и 4 август 1943 година донесена е одлука за свикување на Првото заседание на АСНОМ. За нејзиното донесување постоеја материјални услови што ги сочинуваа успехите во развојот на Ослободителната војна и Револуцијата во Македонија.

Започнатата вооружена борба во 1941 година во наредните 1942 и 1943 го опфати скоро сето подрачје на Македонија. Во 1941 година беа формирани три партизански одреди — Скопски, Прилепски и Кумановски, а во 1942 година со партизански дејства беше опфатено сето подрачје западно од Велес до Охридско, потоа Скопско, Мавровско и други краеви. По извршената реорганизација во НОВ и ПОМ во март 1943 година кога се формира и **Комунистичката партија на Македонија**; партизанските одреди започнаа да дејствуваат во повеќе реони, а како жаришта на НО борба се оформија: Тиквешијата со поширокиот реон на Кожуф, Гостиварско—Кичевско и пошироката територија под италијанска окупација, Битолско—Преспанското и Кумановското подрачје. Освен овие подрачја партизански сили беа присутни во Велешко, Скопско, Тетовско, а беше направен обид и за формирање на одред на Плачковица во Источна Македонија. Против партизанските одреди окупаторот ги ангажира сите свои сили — воени, полициски, гранични и други.

Во градовите и селата дејствуваа антифашистички сили организирани во НО комитети, одбори на **НО фонд**, женски и младински организации и во други форми. Во нив покрај младината учествуваа и други чесни родољуби што ја сочинуваа ширината на НО движење и нивната сплотеност во единствениот НО фронт. Токму тој полет на фронтот и заднината ја претставуваа материјалната база за донесување на одлуката за свикување на Првото заседание на АСНОМ.

Одлуката за свикување на АСНОМ имаше пошироко значење. Таа означуваше проширување редовите на НО фронт со постари генерации. За карактерот на донесената одлука на Преспанскиот состанок Светозар Вукмановиќ-Темпо, делегат на ЦК КПЈ го извести Централниот комитет на 8 август 1943 година при што вели: „Сега презедовме мерки за нивното (се однесува на илинденците и други политички претставници, б. М. Т:) организирано собирање на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија. Политичката ситуација се повеќе се подобрува“³⁾.

³⁾ Извори за Ослободителната војна и револуцијата, Скопје, 1968, том први, кн. втора, с. 192.

Спроведувајќи ги заклучоците на Преспанскиот состанок, подготовките за свикување на АСНОМ се одвивале како на слободната, така и на окупираната територија, а особено во Скопје каде дошол на илегална работа членот на ЦК КПМ Кузман Јосифовски-Питгу.

Подготовките за свикување на АСНОМ се одвиваа во периодот од август 1943 до август 1944 година. За тоа време тие минаа низ неколку фази што беа фундамент за свикувањето на Првото заседание на АСНОМ. Една од нив го претставува донесувањето на Манифестот на Главниот штаб на НОВ и ПОМ во почетокот на октомври 1943 година.

По капитулацијата на Италија на 8 септември 1943 година дојде до зголемен прилив на нови борци во партизанските и воените единици на Македонија. Откако на 18 август 1943 година беше формиран баталјонот „Мирче Ацев“, како прва регуларна единица на НОВ и ПОМ, започна процесот на создавање на нови баталјони особено по капитулацијата на Италија. Со нивните дејства беше создадена слободна територија на просторот од Мавровско и планината Буковиќ до теснецот кај село Ботун и од старата југословенско-албанска граница кај Дебар до демаркационата линија меѓу Италија и Бугарија што поминуваше источно од Кичево. Во поголем период од времето од 8 септември до средината на ноември градовите Кичево и Дебар без слободни.

На ова подрачје дејствуваа селски НО комитети скоро со сите села, потоа општински НО комитети како органи на власт какви што беа со седишта во Маврово, Ростуше, Галичник, Кичево, Белчиште, Издеглавје, Сливово, Ржаново и Дебар. Потоа, околски НО комитети за Кичевска и Дебарска околија, за Дебарца и за Гостиварско—Мавровско. Оваа мрежа на органи на народнодемократската власт давала можност за создавање на обласни НО комитети и за свикување на АСНОМ.

Системот на народнодемократската власт го надополнуваат органите на воената власт какви што беа реонските и селските чети и стражи и командите на места. Такви имало три за Кичево, Дебарца и Дебар.

На слободната територија работат и политичките организации од основни организации, преку месни, општински до двата обласни комитети на КПМ — Први и Втори; потоа организации на СКОЈ, Народноослободителниот младински сојуз и Пионерската организација.

На слободната територија престојува и работи ЦК на КПМ, Главниот штаб на НОВ и ПОМ, Иницијативниот одбор за свикување на АСНОМ, ПК СКОЈ за Македонија, Штабовите на Првата и Втората оперативна зона и други.

Военополитичкото раководство на Македонија се потпираше и на воените единици и органите на народнодемократската власт и во другите подрачја — Битолско—Преспанското, Тиквешко—Гевгелиското и Кумановското.

Во такви услови ЦК КПМ и Главниот штаб на НОВ и ПОМ оценија дека се созреани условите да се даде натамошен подем на Ослободителната војна и Револуцијата со прокламирање на целите и задачите на борбата против окупаторите. Таа задача му беше доверена на Главниот штаб на НОВ и ПОМ, кој дотогаш вршеше двојна функција: највисоко воено тело и највисоко политичко тело на борбата на македонскиот народ и народностите против окупаторите.

Манифестот на Главниот штаб на НОВ и ПОМ беше објавен во село Црвена Вода, Дебарца и претставува прв документ потпишан со полни имиња и презимиња на членовите на Главниот штаб. Во Манифестот се појде од поставката дека е создадена народноослободителна војска на Македонија како составен дел на НО војска на Југославија и дека НО војска на Македонија се бори под знамето на Крушевската република за ослободувањето на Македонија.

Во таа борба, како што се вели во Манифестот, главен непријател е германскиот окупатор, помаган од големобугарските и големоалбанските фашисти и големосрпските хегемонисти на чело со Дража Михајловиќ и домашните соработници. Затоа беше повикан македонскиот народ и народностите, паралелно со борбата против германскиот окупатор да ја засили борбата за изгонување на големобугарските окупатори, великосрпските хегемонисти и големоалбанската клика и соработниците од типот Чкатров—Гузелов. Низ таа борба да се создаде братски сојуз со сите југословенски народи врз база на полна национална рамноправност со српскиот, хрватскиот, словенечкиот и другите народи на Југославија⁴).

Во Манифестот најдоа место уште неколку темелни поставки. Имено, дека во текот на борбата ќе се создаде полно единство на македонскиот народ: од комунистите па сè до старите илинденски борци; потоа дека, низ борбата за создавање на братски федеративен сојуз на балканските народи ќе се оствари обединувањето на македонскиот народ⁵).

Манифестот одигра голема политичка улога со својот програмски карактер за приоѓањето на широките народни маси во ослободителната војна и Револуцијата.

Во врска со Манифестот на Главниот штаб на НОВ и ПОМ, ЦК на КПМ упати циркуларно писмо до организациите

⁴) Зборник на документи АСНОМ 1944—1964, Скопје, 1964, с. 70—71.

⁵) Исто, с. 71—72.

на КПМ во кое даде толкување на поставките во Манифестот и задачите на партиските организации за запознавање на широки народни маси со целите и карактерот на НО борба. При тоа беше истакнато дека „во Македонија стоиме пред организирањето на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија. Со самото тоа, веќе денеска се исполнуе полната национална слобода и рамноправност на Македонија. Но ние стоиме на базата на соединението на национално-ослободителните сили на сите народи на Југославија и создавањето на еден нов, братски сојуз на југословенските народи“⁶⁾.

Реалноста на изнесените поставки во Манифестот и во писмото на ЦК КПМ од 10 октомври 1943 година беа потврдени во одлуките на Второто заседание на АВНОЈ само по неполни два месеци.

Една од претпоставките за свикување на Првото заседание на АСНОМ претставуваат одлуките на Второто заседание на АВНОЈ. Внатрешните и надворешните воено-политички прилики во есента 1943 година биле такви што го наложиле свикувањето на Второто заседание на АВНОЈ. Од внатрешно-политички карактер битен беше фактот што НО движење постигна големи успеси — создадена слободна територија со комплетна организација на НО власт, успеси на НО војска итн.

На надворешно-политички план за одбележување е одржувањето на Московската конференција на министрите за надворешни работи на САД, СССР и Велика Британија што се одржа во октомври 1943 година. Во очекување дека Кралската влада ќе сака да ја искористи конференцијата за да се врати во земјата по завршувањето на војната, уште пред почетокот на средбата во Москва, Јосип Броз Тито во име на АВНОЈ, Хрватска, Словенија, и Врховниот штаб на НОВ и ПОЈ упати изјава до Советскиот Сојуз, а преку Сојузничката мисија при Врховниот штаб и до Велика Британија. Со оваа изјава Тито ги запозна Сојузниците дека: „Прво, ние не ја признаваме југословенската влада на кралот во странство зашто таа две и пол години, па и сега го поддржува соработникот на окупаторот и предавникот Дража Михајловиќ и заради тоа ја сноси сета одговорност за тоа предавство над народите на Југославија; второ, ние нема да дозволиме тие да се вратат во Југославија, зашто тоа ќе значи граѓанска војна..., четврто, единствена законска влада во сегашново време се народно-ослободителните одбори на чело со антифашистичките веќа“⁷⁾.

Според тоа, свикувањето на земските собранија, вклучувајќи го и АСНОМ немаше само внатрешно-политички и државно-правен карактер, туку и надворешен. Во борбата за меѓуна-

⁶⁾ Циркуларно писмо бр. 1 од ЦК КПМ, 36. АСНОМ, цит., с. 78.

⁷⁾ В. Дедиер, Тито, Прилози за биографију, Београд, 1953, с. 378—379.

родното признавање на НО борба и придобивките од неа, од пресудно значење беше изградениот систем на народноослободителни одбори, односно воспоставената власт со највисоки органи какви што беа земските антифашистички веќа.

Во почетокот на ноември 1943 година националните главни штабови беа известени од Врховниот штаб на НОВ и ПОЈ дека во врска со настаните во светот и во нашата земја треба најитно да се свика пленарно заседание на АВНОЈ на кое ќе се донесат важни одлуки и ќе се формира привремена влада под името Национален комитет на ослободувањето на Југославија⁸).

Истовремено била доставена и предлог листа на Националниот комитет со барање националните политички раководства да дадат мислења и согласност.

Не располагаме со податокот кога ЦК КПМ и Главниот штаб на Македонија биле известени за претстојното заседание на АВНОЈ, ниту кога е добиен списокот на членовите на Националниот комитет. Меѓутоа, на 15 ноември 1943 година Светозар Вукмановиќ-Темпо го известува Тита дека во Националниот комитет треба да влезат: Методи Антонов-Ченто, како четврти потпретседател, а Страхил Гигов како повереник за некој ресор⁹). Нешто подоцна дадена е согласност за Димитар Влахов да стане еден од потпретседателите на Президиумот на АВНОЈ¹⁰).

Според клучот Македонија требало да делегира 42 претставника за Второто заседание на АВНОЈ. Засега позитивно се знае дека биле делегирани 34 лица додека за имињата на другите осуммина засега сè уште не се откриени податоци¹¹).

Според тоа, свој непосреден удел во подготовките за одржување на Второто заседание на АВНОЈ има и политичкото и военото раководство на Македонија. Оттука и одлуките на Второто заседание на АВНОЈ беа полноважни и за македонскиот народ и за народностите во Македонија. Тие пак беа фундамент за Првото заседание на АСНОМ и неговите решенија.

На Второто заседание на АВНОЈ беше донесена одлуката за уредување Југославија на федеративен принцип или поточно во одлуката се вели: „За да се реализира принципот на суверенитетот на народите на Југославија, за да преставује Југославија

⁸) Телеграми од Јосип Броз Тито до Главниот штаб на НОВ и ПО на Хрватска од 5.XI 1943, Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенских народа (понатаму Зб. НОР), Београд, Том II, књ. 11, с. 30—31).

⁹) Архив Војноисторијског института (понатаму А ВИИ), Београд, бр. рег. 5/9—2, к. 394.

¹⁰) Радиограма од 30.XI 1943, А ВИИ, бр. рег. 5/13—2, к. 394.

¹¹) Д-р Миле Тодоровски, Претставниците од Македонија на Второто заседание на АВНОЈ, Гласник на ИНИ, 1968, XII, 3, с. 179—180.

вистинска татковина на сите свои народи и да никојпат не стане домен на било која хегемонистичка клика, Југославија се изградуе и ќе се изгради на федеративен принцип кој ќе им осигури полна рамноправност на Србите, Хрватите, Словенците, Македонците и Црногорците односно на народите на Србија, Хрватска, Словенија, Македонија, Црна Гора и Босна и Херцеговина¹²).

Од оваа одлука произлегуваат права и обврски за национални антифашистички собранија во Југославија. Затоа, во Нацрт-статутот на АВНОЈ од декември 1943 година се вели дека: АВНОЈ работи преку свои пленарни заседанија, преку својот Президиум, како и преку НКОЈ — Националниот комитет, потоа преку земските антифашистички веќа на народното ослободување како највисоки законодавни и извршни органи на власта во поодделните земји — и покраини¹³).

Од овие причини историски оправдана и навремена беше одлуката на ЦК КПМ да се вршат подготовки за свикување на АСНОМ. Како еден од непосредните чекори во таа насока беше формирањето на Иницијативниот одбор за свикување на АСНОМ. Од постојните извори неможеме да го утврдиме датумот за формирањето на Иницијативниот одбор. Меѓутоа, по посреден пат доаѓаме до податокот дека Иницијативниот одбор е формиран во ноември 1943 година. За неговото постоење бил известен Врховниот штаб и АВНОЈ, така што во одлуките на Второто заседание на АВНОЈ постоењето на Иницијативниот одбор е еден од фундаментите за федеративното изградување на Југославија¹⁴).

Според тоа, Иницијативниот одбор за свикување на АСНОМ беше третиран како привремено политичко претставничко тело на македонскиот народ и народностите. Впрочем, при формирањето на Иницијативниот одбор му беше даден карактерог

¹² 36. АСНОМ, цит. с. 48.

¹³ 36. НОР... цит. том II, књ. 11, с. 454—455.

¹⁴ Во Одлуката за изградување на Југославија на федеративен принцип е речено: „3. Во склад со таквото федеративно изградување на Југославија, кое се темели на најполните демократски права, факт е да уште сега, во време на Народноослободителната војна, основните органи на народната власт кај поедините народи на Југославија ги претставуваат народноослободителните одбори и националните антифашистички веќа на народното ослободување (Главниот НО одбор на Србија, Националното антифашистичко веќе на народното ослободување на Хрватска, ... Иницијативниот одбор на Националното антифашистичко веќе на народното ослободување на Македонија) и да е Антифашистичкото веќе на народното ослободување на Југославија, врховно законодавно и извршно претставително тело на народите на Југославија и врховен претставител на суверенитетот народен и државен на Југославија како целост“, — 36. АСНОМ, цит. с. 48—49.

— привремено политичко тело „со две задачи“: 1) да ги приготви сите неопходни работи за свикнување на АСНОМ и 2) да ги врши сите оние политички работи кои не трпеа одлагање и по тој начин да го растерети нашиот Главен штаб... со неговото формирање Главниот штаб ги пренесе на Иницијативниот одбор сите политички права и задолженија¹⁵⁾.

Во првиот состав на Иницијативниот одбор влегоа членови на ЦК КПМ и на Главниот штаб кои се наоѓаа на ослободената територија и тоа: претседателот Методи Антонов-Ченто, секретар, Страхил Гигов и членови: Михаило Апостолски, Цветко Узуновски, Венко Марковски и Боро Темелковски-Лилјакот.

Наскоро по формирањето на Иницијативниот одбор поради непријателската офанзива во Западна Македонија беше преземен марш од главнината на НОВ и ПОМ, така што таа премина во Мегленско во Егејска Македонија. Услови за поширока дејност немало. Меѓутоа, Иницијативниот одбор ја остварува својата политичка функција на обединување на политичките сили на Македонија во единствениот НО фронт. Имено, на некои од поставките во Манифестот на Главниот штаб на НОВ и ПОМ излегоа со свој приговор дел од членовите на Акциониот комитет на Народноослободителниот фронт на Македонија во Скопје¹⁶⁾.

Земајќи ја улогата на привремено политичко тело Иницијативниот одбор заедно со Главниот штаб на НОВ и ПОМ во јануари 1944 година им упатија одговор на приповарачите на Манифестот. Иницијативниот одбор тоа го стори како тело кое презеде дел од невоените компетенции на Главниот штаб. Стоејќи цврсто на позициите изнесени во Манифестот Иницијативниот одбор укажа дека при непостоење на друго политичко највисоко тело на борбата, Главниот штаб, во името на Народноослободителната војска која веќе три години води жестоки крвави борби против окупаторот, бил компетентен да излезе со прокламација до македонскиот народ. Освен тоа, се потенцира фактот дека во дадените воено-политички услови Македонскиот народ ќе биде вистина слободен само во една нова Титова Југославија¹⁷⁾.

Согледувајќи ја суштината на приговорите на Манифестот на Главниот штаб од една, и преземајќи ја својата улога како политичко претставничко тело, Иницијативниот одбор заедно со Главниот штаб донесе одлука да се распушти Акциониот комитет на НО фронт на Македонија, а членовите на АНОК да излезат на слободната територија. Воено-политичките услови во зимата 1943—1944 година биле такви што работата на

¹⁵⁾ 36. АСНОМ, цит. с. 205—206.

¹⁶⁾ Извори за Ослободителната војна... том I, кн. трета, с. 48—49.

¹⁷⁾ 36. АСНОМ, цит. с. 92—95.

Иницијативниот одбор и подготовките за свикување на АСНОМ се извршувале на слободната територија. Во тој преоден период им се ставило во задача на партиските организации да раководаат со народноослободителните комитети. Впрочем, се констатира и фактот дека линијата на КПМ добро се прима од широките народни маси бидејќи таа им одговара на интересите на македонскиот народ¹⁸⁾.

Изнесените поставки во Манифестот и определената линија по која тргна НО движење во Македонија уште во 1941 година се покажаа мошне далекувидни имајќи предвид уште еден факт. Имено, на НО движење во Македонија му беа правени пречки од неповиот почеток од движењата на отпорот на некои соседни народи. Тоа се повтори уште еднаш, во декември 1943 година.

Во деновите кога во Македонија се дозна за одлуките на Второто заседание на АВНОЈ и за одлуките на Техеранската конференција, и кога под влијание на тие одлуки многумина ги видоа перспективите на Македонија, на национално слободниот македонски народ во нова федеративна Југославија, токму во тие денови од Отечествениот фронт на Бугарија беше направен обид да се обезвредат одлуките на Второто заседание на АВНОЈ. Отечествениот фронт донесе декларација по македонското прашање каде ја истакна паролата „Македонија на Македонците“, целокупна слободна и независна Македонија, никакво нејзино целосно присоединување кон било која балканска држава и паролата за самоопределување на Македонија откако таа дефакто се самоопредели што беше потврдено на Второто заседание на АВНОЈ¹⁹⁾.

ЦК КПМ ги согледа тенденциите во декларацијата на ОФ по македонското прашање, затоа одлучи да го спречи нејзиното ширење во Македонија и за тоа да го извести ЦК КПЈ и Врховниот штаб, а за сето тоа беше известен и ЦК на БРП²⁰⁾.

Оценувајќи го овој потег на Отечествениот фронт, Јосип Броз Тито на 24 јануари 1944 година го извести Ѓорѓи Димитров со ставот и оцената на ЦК КПЈ при што се вели: „Отечествениот фронт на Бугарија издал еден леток по македонското национално прашање. Линијата на тој леток е спротивно на одлуките на АВНОЈ за федерација и се бара обединета Македонија која не треба да се присоедини кон никого, туку да биде на полно самостална. Тоа во денешно време е германска политика која е непријателска на Народноослободителната борба“²¹⁾.

¹⁸⁾ Писмо од ЦК КПМ од 13. I 1944, Извори... цит. том. I, кн. трета, с. 132—133.

¹⁹⁾ Историски архив ЦК КПЈ, Београд, 1951, том. VII, с. 28.

²⁰⁾ Извори за Ослободителната војна... том I, кн. трета, с. 132 и 140.

²¹⁾ Историски архив ЦК КПЈ, цит. т. VII, с. 287.

Подготовките за свикување на АСНОМ според тоа се одвиваа низ процес на расчистување на пречки што доаѓаа како од внатрешни така и од надворешни извори.

По одржаното Второ заседание на АВНОЈ била олеснета работата на политичките подготовки за свикување на АСНОМ од причина што со неговите одлуки Македонија беше третирана како една од федералните единици на Југославија, а македонскиот народ рамноправен со другите народи на Југославија. Тој во тие одлуки го добил она што беше негов вековен стремеж.

Значајна етапа во подготовките претставува партиското советување на КПМ одржано во Фуштани, Егејска Македонија на 21 декември 1943 година. Тоа беше прво советување организирано по Второто заседание на АВНОЈ на кое беа претресени и оценети донесените од него одлуки. Оценувајќи ја положбата на Македонија во Федеративна Југославија на Советувањето биле издвоени главните наредни задачи на КПМ, НО војска и на другите сили. Како посебни се издвоени: прво, да се објаснува суштината и карактерот на националниот комитет на ослободувањето на Југославија; второ, да се објаснува и популаризира АВНОЈ, посебно од аспект на Македонија; трето, да се објаснува и популаризира одлуката за федеративно уредување на Југославија; четврто, да се мобилизираат сите сили на КПМ за формирање на АСНОМ; петто, да се демаскира кралот, како раководител на целата реакционерна клика и на владата во бегалство²²).

Во основа сите овие задачи беа такви што со нивното реализирање се создаваа политички услови кај широките народни маси за свикување на АСНОМ.

Нова фаза во подготовките за свикување на АСНОМ претставува доаѓањето на ЦК КПМ, Главниот штаб на НОВ и ПОМ и Иницијативниот одбор за свикување на АСНОМ на кумановското подрачје, по завршување на Февруарскиот поход во февруари 1944 година. Во период повеќе од два месеци, од втората половина на февруари до почетокот на Пролетната офанзива, воено-политичките раководства на НО движење на Македонија покрај другата активност ја интензивираа и работата на подготовките за свикување на АСНОМ.

Од овој период значајни се неколку потфати на ЦК КПМ, Главниот штаб и на Иницијативниот одбор. Тие се: прво, инструкцијата „до сите народноослободителни одбори во Македонија“ од 14 март 1944 година, второ, двете седници на проширениот Иницијативен одбор на 30 април и на 6 мај 1944 година.

²²) Извори за Ослободителната војна... цит. т. I, кн. трета, с. 80—81.

Инструкцијата „До сите народноослободителни одбори во Македонија“ е основен документ за организирање на народно-демократската власт во Македонија во периодот пред свикнувањето на Првото заседание на АСНОМ. Во неговите четири дела разработени се целите и задачите на НО борба, структурата на органите на власта, критериумите за избор на народните претставници и задачите на народноослободителните одбори.

Прво, Иницијативниот одбор истакнува дека македонскиот народ во условите на окупацијата и теророт тргна по патот на слободољубивите народи во борбата против германскиот фашизам и неговите соработници. На таквиот пат тој најде свои сојузници кај југословенските народи кои се бореа да создадат братска заедница на рамноправни народи и народности. Резултат од таа и таквата повеќегодишна борба беше изградувањето на Нова Југославија, заснована на федеративен принцип во која Македонија е призната за рамноправна федерална единица, а македонскиот народ доби полна национална слобода и рамноправност.

Второ, Иницијативниот одбор укажува дека борбата што ја води македонскиот народ е дојдена до степен кога императивно се налага да се отпочне со организирање на нова народна власт. Во документот се прецизира и начинот на кој тоа ќе стане. Имено, на слободната и окупираната територија на конференцији да се изберат градски, селски и општински одбори како органи на новата народна власт. Преку избрани делегати на овие конференции да се изберат околиски, а потоа окружни НО одбори. На окружните конференции да се изберат делегати за АСНОМ. Беа истакнати и критериумите за избор на одборници и народни пратеници. Притоа жените добија подеднакво право како и мажите, т.е. не се правело разлика според полот, верската и политичката припадност, туку појдовна основа беше преданост кон Народноослободителната борба и согласност со политичката линија на Манифестот на Главниот штаб на НОВ и ПОМ.

Трето, Иницијативниот одбор имајќи предвид дека борбата не е завршена им стави во задача на народноослободителните одбори: да извршат најширока мобилизација на нови борци во НО војска; да се спроведе најширока мобилизација за помош на НО војска во храна и облекло и да се подига борбениот дух кај широките народни маси врз успехите на НО војска и војските на сојузниците.

Четврто, како на органи на новата државна власт на НО одбори им беше ставено во задача: а) да водат грижа за прехраната на населението; б) да се грижат за народното богатство-државни имоти, манастирски и црковни имоти, положбата

во индустријата, рударството итн.; в) да се приберат податоци за сверствата на окупаторот и нанесените штети на населението и стопанството; г) грижа за народното здравје; д) евиденција за сè што ќе се дава за НО војска и е) да се изврши попис на населението²³⁾.

Спроведувањето во живот на овој документ им се падна на организациите на КПМ на теренот. Затоа ЦК КПМ заедно со инструкцијата, на истата дата упати директивно писмо до сите обласни комитети на КПМ. Освен што им стави во задача да ја спроведат инструкцијата на Иницијативниот одбор, партиските организации беа запознати со организацијата на народната власт по окрузи. Имено, Македонија беше поделена на дванаесет окрузи со следните окружни центри: Скопје, Тетово, Кичево, Охрид, Битола, Прилеп, Велес, Кавадарци, Гевгелија, Струмица, Штип и Куманово²⁴⁾.

Истовремено бил определен бројот на делегатите по околии и градови. Според овој клуч се планирало да бидат избрани вкупно 75 делегати²⁵⁾.

Од овој период на дејноста на Иницијативниот одбор на Главниот штаб на НОВ и ПОМ на линијата на политичка подготовка на народот за Првото заседание на АСНОМ е писмото „Драги пријатели“. Ова не е обично писмо, туку повик во кој се разјаснува суштината и карактерот на одлуките на Второто заседание на АВНОЈ за Македонија и карактерот на Првото заседание на АСНОМ. Имено, дека македонската војска се соедини со војската на другите народи на Југославија. Во таа братска борба македонскиот народ ја поврза својата судбина со сите југословенски народи. На Второто заседание на АВНОЈ се реши Југославија да биде федеративна и демократска, составена од шест рамноправни единици меѓу кои и Македонија. Дека на секој народ му се дава право на самоопределување, соединување и отцепување. Ценејќи ги вековните идеали и вековните борби на македонскиот народ за политички, економски и национални права, ценејќи дека за прв пат во историјата на македонскиот народ тие права му се признаваат во Нова федеративна Југославија, претставителите на македонскиот народ и младата македонска војска, се согласија Македонија да влезе како рамноправна единица во Нова федеративна и демократска Југославија²⁶⁾.

²³⁾ 36. АСНОМ, цит. с. 96—101.

²⁴⁾ 36. АСНОМ... с. 104.

²⁵⁾ 36. АСНОМ... цит. с. 105—106. Во текот на изборот на делегатите бил избран многу поголем број така што е отстапено од овој клуч. — 36. АСНОМ... цит. с. 251—253.

²⁶⁾ 36. АСНОМ... цит., с. 121—123.

Овој документ упатен до голем број видни личности во Македонија, по Манифестот, послужи како програмски документ за стапување на поединци и пошироко на народот во редовите на НО војска и посебно во народната власт во лицето на Иницијативниот одбор.

Низ подготовките на платформата на овој документ, военополитичкото раководство на Македонија го подготвуваша проширувањето на Иницијативниот одбор и земањето на повеќе решенија што му претходеа на АСНОМ.

Значаен настан од историјата на создавањето на АСНОМ и изградувањето на македонската федерална држава зазема Првото заседание на проширениот Иницијативен одбор за свикнување на АСНОМ, одржано на 30 април 1944 година. На заседанието е утврден составот на проширениот Иницијативен одбор од 22 члена со претседателство од 5 члена и работно тело од 7 члена. Работното тело имаше функција на извршен орган на Иницијативниот одбор. Тоа имало задача да ги извршува сите задолженија на Иницијативниот одбор меѓу неговите пленарни заседанија. Дел од членовите на Иницијативниот одбор имале воени задолженија, а други биле на терен низ Македонија, додека составот на работното тело главно работело како целина.

Проширениот Иницијативен одбор ги одобри дотогаш донесените решенија на Главниот штаб и од Иницијативниот одбор како и дадената согласност за АВНОЈ. Проширениот Иницијативен одбор го прифатил објаснувањето за дотогашната работа на Главниот штаб и Иницијативниот одбор дека „биле принудени да земат влажни решенија поради нуждата која се налагаше од развојот на меѓународната положба и развојот на настаните во Југославија, да се определи положението на Македонија во денешната борба, без да се чека формирањето на едно редовно народно собрание. Тие решенија се следните: Македонија денеска се бори рамо до рамо со сите југословенски народи за една нова демократска и федеративна Југославија, во која Македонија ќе биде една од шесте федеративни рамноправни единици. Таа волја Главниот штаб на Македонија ја прокламира преку своите делегати пред АВНОЈ. Исто така, тој делегира свои претставители во Пленумот на АВНОЈ и Президиумот на АВНОЈ. Со земањето на тие решенија се определува наполно положбата на Македонија во денешната борба. Тоа се изјаснува исто така и со издавањето на Манифестот од Главниот штаб кој ги прокламира сите тие принципи“²⁷⁾.

Било одлучено Методи Андонов-Ченто да отиде при АВНОЈ како претставник на Иницијативниот одбор, да се упати повик до македонската емиграција во Бугарија за да се вклучи во

²⁷⁾ 36. АСНОМ... цит., с. 113—114.

борбата на македонскиот народ; да се повикуат видни Македонци од емиграцијата да земат учество во борбата во Македонија; и да се испрати повик до македонските братства во Бугарија да ги мобилизираат своите сили на линијата на борбата.

Од заседанието биле испратени поздравни телеграми до Тито, АВНОЈ и до Димитар Влахов²⁸⁾.

Во телеграмата упатена до Јосип Броз Тито односно до Националниот комитет до АВНОЈ и до Димитар Влахов, Иницијативниот одбор ги изрази народната волја и стремежот на огромното мнозинство на македонскиот народ дека тоа е единствениот пат за националното ослободување и обединување на Македонија. Иницијативниот одбор оцени дека со одлуките на АВНОЈ за секогаш се закопани остатоците од бивша Југославија што се викаат крал и монархија и дека е прокламирана Нова и демократска федеративна Југославија со Македонија како рамноправна федерална единица. Со тоа се исполнуваат вековните стремежи на македонскиот народ и неговите најдобри синови Гоце Делчев, Ѓорче Петров и другите²⁹⁾.

Заедничкото заседание на Главниот штаб на НОВ и ПОМ и на Иницијативниот одбор на 6 мај 1944 година имаше повеќе тематски карактер. Имено, главен пункт беше испраќање на делегацијата од Македонија до Врховниот штаб и нејзините полномоштва. На ова заседание се дополни решението од претходното заседание и на место само Методи Андонов-Ченто во Врховниот штаб беше определена да оди делегација од тројца членови: Методи Андонов-Ченто, Киро Петрушев, и проф. Емануил Чучков. На делегацијата и беше дадено полномошно да ги покрене следните прашања: „Прво, да се испита во согласие со врховните тела на Федеративна Југославија и во склад со меѓународното положение, главниот проблем на македонската борба — прашањето за целосно и обединета Македонија.

Овластува се избраната делегација да се обрне до македонскиот народ во Грција и Бугарија и да го покани да се придружи во борбата против окупаторот, а ако позволјава меѓународното положение, да се испрати позив до македонскиот народ во Бугарија и Грција с кој да се покани да се придружи во борбата што је води македонскиот народ под бивша Југославија.

Второ, со оглед на братските словенски симпатии кој македонскиот народ ги има спрема народите на Советскиот Сојуз... делегацијата да тражи што поскоро да се испрати во

²⁸⁾ Зб. АСНОМ... цит., с. 114—115.

²⁹⁾ Исто, с. 11,—125.

Македонија една совјетска мисија при Главниот штаб на Македонија оти тој факт ќе има голем радосен одјек во целиот македонски народ.

Трето, да се засили пропагандата на македонскиот език по следниот начин:

а) да се тражи по радио „Слободна Југославија“ да се установи редовен час, барем еднаш во неделата на македонски език;

б) да се настојува преку одговорните фактори при АВНОЈ, радио Лондон и Њујорк во емисиите кога говорат за Федеративна Југославија и ги споменуваат југословенските народи, да говорат и го споменват и македонскиот народ како рамноправен член на југословенската федерација...

в) пропаганден материјал, како позиви и друго, да се фрлат написани на македонски език, по територијата на Македонија од сојузнички авиони;

г) Радио „Слободна Југославија“ во емисиите си за младежта секој пат да ја споменува и македонската младеж...

4) Се овластува делегацијата да испрати до македонската емиграција во цел свет еден позив во кој да е покани да е помогне со сите сили и сите средства праведната борба на македонскиот народ⁽³⁰⁾.

Делегацијата стигна во Врховниот штаб на Островот Вис и во текот на разговорите со членови на Националниот комитет биле прецизирани многу прашања сврзани со непосредната подготовка за Првото заседание на АСНОМ. Членовите на Делегацијата го запознаа Националниот комитет со актуелните политички и други проблеми на седницата на Националниот комитет на ослободувањето на Југославија на 24 јуни 1944 година. Притоа било заклучено дека: „прво, македонскиот народ изразува свое историско тежнение за обединување на сите негови делови. Тоа е негово национално право за тоа тој стремеж останува негово стално барање.

Четврто, македонскиот народ во Југославија сака да се развива НО борба на македонскиот народ против фашистичките окупатори во сите негови делови, свестен дека со тоа и така борба стекнува право на ослободување и самоопределување на целата своја територија. Во согласност со таа желба тој ќе ги помага сите такви ослободителни движења каде и да се тие појават“.

Освен тоа, е заклучено што поскоро да се свика заседание на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на

³⁰⁾ Исто, с. 126—127.

Македонија и да се пристапи кон организационо оформување на Народноослободителниот фронт на Македонија³¹⁾.

Местото на одржувањето на Првото заседание на АСНОМ беше во зависност од успехите на Народноослободителната војска и расположливата слободна територија. Во есента 1943 година тоа беше Западна Македонија. Според тоа, на оваа територија се вршеа подготовки за одржување на АСНОМ за која цел се испраќаат делегати како за Иницијативниот одбор, и за Второто заседание на АВНОЈ, така и за Првото заседание на АСНОМ.

Биле преземени мерки од сета окупирана територија на Македонија да се поканат видни и истакнати лица да заминат на слободната територија. Кузман Јосифовски од Прилепската организација на КПМ барал четири лица по име да бидат испратени на слободната територија за АСНОМ³²⁾. Освен тоа, како што тој вели дека особено треба да се води прижа да бидат упатени на слободната територија посочените лица од порано и сега од страна на Светозар Вукмановиќ-Темпо³³⁾ Кузман Јосифовски по Преспанскиот состанок на ЦК КПМ се наоѓаше на работа во Скопје и како член на ЦК КПМ раководелше со партиската организација на сета територија под бугарска окупација. Според тоа, ваква дејност се развивала на сето подрачје.

На 2.XI 1943 година Добривое Радосављевиќ од Кузман Јосифовски бараше Дончо Арсов како и сите други важни лица за Антифашистичкото собрание да ги испрати што побрзо³⁴⁾.

Биле земен предвид и некои антифашисти кои биле на служба во Бугарија. Тие поединечно биле повикани да се вратат во Македонија и да стапат во НОВ и ПОМ, а секако и да работат во народната власт како и делегати на АСНОМ. Во тие денови — ноември 1943 година дел од овие лица се планирало да бидат упатени и на Второто заседание на АВНОЈ. Кузман Јосифовски имал проблеми со испраќањето на некои лица за АСНОМ. Кон крајот на декември 1943 година тој го известува ЦК КПМ дека „луѓето во АНОК, како и оние кој се повикани за АСНОМ — Антифашистичко народноослободително собрание на Македонија, уште не се е разбрале НОБ на полно и зато прашајнето на Македонија го навистина поставуваат тесно националистички“³⁵⁾.

Офанзивата на германско-балистичките сили во ноември и декември 1943 година го спречија одржувањето на АСНОМ на слободната територија во Западна Македонија. Меѓутоа, под-

³¹⁾ Zapisnik sa sednice NKOJ održana dana 24 juna 1944. godine, Slobodan Nešović, Stvaranje nove Jugoslavije, Beograd, 1981, s. 371—372.

³²⁾ Извори за Ослободителната... цит. том. I, кн. втора, с. 400.

³³⁾ Исто, с. 412.

³⁴⁾ Извори за Ослободителната... цит. т. I, кн. трета, с. 14 и 17.

³⁵⁾ Исто, с. 62.

готовките ниту во еден момент не прекинале. На 17 јануари 1944 година Никола Минчев известува дека Ристо Бајалски бил определен за член на Антифашистичкото собрание и дека бил доделен за работа во заднината³⁶⁾.

По Февруарскиот поход прибирањето на делегатите за АСНОМ се вршеше на кумановско подрачје. Паралелно со тоа се вршеше и изборот на делегатите за АСНОМ. Во оваа насока беше ангажирано воено-политичкото раководство на НО движење на Македонија, а непосредно на теренот обласните комитети на КПМ. Ваква активност особено била засилена по директивното писмо на ЦК КПМ до обласните комитети од 14 март 1944 година.

Одбележувањето на светскиот ден на трудбениците 1-ви Мај ЦК КПМ го искористи да го објасни значењето на АСНОМ, а со тоа и изборот на делегати за неговото Прво заседание. Во Прогласот од 1-ви Мај 1944 година, ЦК КПМ обраќајќи му се на народот истакнува „Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија пред цел свет ќе го прокламира своето право на самопределување и ќе ги развива и чува придобивките на Народноослободителната борба... Верно со тоа неговото оснивање уште од сега ќе ги оневозможи сите опити на големосрпската бегалска влада на крал Петар II и нејзините агенти, на големоалбанската и било која друга реакција да постават нова поробителска власт“³⁷⁾.

Во истиот документ народот од градот и селото беше повикан да ги праќа најарните Македонци и Македонки за делегати на АСНОМ, а исто така и припадниците на народностите требало да изберат свои делегати³⁸⁾.

Изборот на делегатите се вршел по демократски пат иако во воени и тешки илегални услови. Предлог на список на делегати подготвило воено-политичкото раководство на Македонија — ЦК на КПМ, Главниот штаб и Иницијативниот одбор. Овој предлог бил упатен до обласните, окружните и другите партиски раководства на теренот со цел да дадат мислења и да го дополнат со нови имиња. Според тоа, покрај воено-политичкото раководство, за делегатите им се дала можност да се произнесат и партиските раководства на теренот. Народот пак, таму каде што имало можност го давал својот глас на селските собранија или на помали конференции во градовите.

Партиските раководства и организациите на теренот ја проучиле нивната политичка и друга активност и мериторно го дале своето мислење за предложените делегати. При тоа, се

³⁶⁾ Извори за Ослободителната војна и револуцијата, Скопје, 1973, том I, кн. седма, с. 81.

³⁷⁾ Извори за Ослободителната... т. I, кн. трета, с. 228.

³⁸⁾ Исто, с. 229 и 230.

дошло до положбата за еден дел од делегатите да се добијат и негативни мислења. За сметка на овие биле предложени други поактивни антифашисти кои ја имале довербата на народот³⁹⁾.

На подрачјето на четвртиот обласен комитет — Источна Македонија, Вера Циривири известува дека била добиена директивата за испраќања на делегати и дека покрај набележаниите има и други кои не беа посочени во писмото на ЦК⁴⁰⁾.

И во Третиот обласен комитет на КПМ се спроведувала директивата за избор на делегати. На 12 мај 1944 година ЦК на КПМ бил извештен дека од делегатите што биле посочени можеле да го пратат веднаш само Панко Брашнар, кој еднаш бил во Скопје, но се вратил поради немање врска. Биле преземени мерки да се воспостави врска со Пано Арсов-Мокренчето, Олга Петрушева која била интернирана, а за другите Гошо Мицајков, Никола Динчев и Иго Ристов-Божиновски биле доставени биографски податоци⁴¹⁾.

Изборот на делегати за АСНОМ оди паралелно со зацврстувањето на органите на народнодемократската власт. За да од поворот на својата политичка функција и во подигање на нивниот авторитет ЦК КПМ укажа на потребата да се одржуваат потесни и пошироки конференции според условите. На нив, покрај изборот на делегатите за АСНОМ да се испраќаат поздравни телеграми до АВНОЈ, НКОЈ, до Маршал Тито, Димитар Влахов и до Иницијативниот одбор за свикнување на АСНОМ⁴²⁾.

Спроведувајќи ја оваа директива во Тиквешко биле одржани поголем број изборни собири. За еден од нив Вера Ацева, секретар на Третиот обласен комитет известува: „Синоќа баш државме една конференција, биравме НОК и еден делегат за горе и скоро сите селани беа, околу 30 души, иначе селото е мало, а беа повикани само оние главатарите на куќите. Многу фино поминавме и поздравни телеграми до Тито, Влахов и Иницијативниот одбор на Македонија испративме“⁴³⁾.

Во телеграмите биле искажувани народните желби, streмежи и очекувања подобра иднина. Во една телеграма до Иницијативниот одбор се вели: „Ние селаните од едно село во Тиквешко собрани прв пат да си избереме наша народна демократска власт, ја поздравуваме намерата да се собере наше народно собрание“⁴⁴⁾.

Што очекуваше македонскиот народ од АСНОМ недвосмислено е речено на 3 мај од селаните во Тиквешко. Во телеграмата се вели: „Избирајќи делегат за АСНОМ, ние селаните од

³⁹⁾ Извори за Ослободителната... т. I, кн. трета, с. 223.

⁴⁰⁾ Зб. АСНОМ, цит. с. 128.

⁴¹⁾ Извори... т. I, кн. седма, с. 207.

⁴²⁾ Извори... том I, кн. трета, с. 211.

⁴³⁾ Извори..., том I, кн. седма, с. 200.

⁴⁴⁾ Архив на Македонија, инв. бр. 1936.

Тиквешко ја изјавуваме својата готовност да ја доведеме борбата на нашиот народ за слобода до крај, до уништување на германско-бугарските окупатори и нивните измекари⁴⁵⁾.

На подрачјето на Вториот обласен комитет се спроведува-ла инструкцијата од Иницијативниот одбор и директивното писмо на ЦК КПМ од 14 март 1944 година. Во крајот на април незабележани се лица за делегати од Прилеп и Прилепско, потребните објаснувачки писма и други материјали им биле доставени на делегатите, а истовремено во ЦК биле испратени нивните биографии⁴⁶⁾. Во Крушевска околија покрај Наум Наумовски, Злате Билјановски и Томо Кутурец биле предложени уште тројца меѓу кои д-р Стерјо Боздов⁴⁷⁾, а истовремено биле избрани делегати и од Ресенско, делумно и од Битолско⁴⁸⁾.

Веќе на 15 мај 1944 година за голем дел од окрузите од Вториот обласен комитет бил подготвен списокот на делегатите за АСНОМ⁴⁹⁾. Меѓутоа, работата на избирање на делегатите, нивното упатување на слободната територија, или пак прибирање на полномоштва од кои поради функциите и карактерот на работата неможеле да отпатуваат за Кумановско продолжува и понатаму сè до одржување на заседанието⁵⁰⁾.

Во мошне интензивниот избран период од целата територија на Македонија околу 150 лица дале согласност да бидат делегирани или избрани за делегати на Првото заседание на АСНОМ. Но, сите предложени поради различни причини не биле земени за членови на АСНОМ. На Првото заседание на АСНОМ биле верифицирани мандатите на 115 делегати.

При изборот на делегатите за АСНОМ било обрнато внимание на повеќе аспекти. Еден од нив е националниот состав. Така од вкупниот состав пратеници Македонци се 93%, додека 7% се паѓаат на други националности и на народностите во Македонија — Турци 1,74%, Албанци — 1,74% итн. По социјалната припадност најбројни се работниците со 26%, земјоделци — 24%, чиновници — 10,4%, просветни работници — 8,7%, техничка интелигенција 7% и др. Возраста на пратениците и формално повори за зрелоста на народните претставници кои требаше да донесат решенија од името на македонскиот народ и народностите. Од вкупниот број пратеници 63,5% беа на возраст над 30 години, 30% на возраст од 20—25 години итн. И

⁴⁵⁾ Исто.

⁴⁶⁾ Се однесува на Генади Лешко и Милан Костов — Подземски извори... том I, кн. четврта, стр. 310—313.

⁴⁷⁾ Извори... том I, кн. четврта, стр. 322—323.

⁴⁸⁾ Извори... том I, кн. четврта, стр. 338.

⁴⁹⁾ Извори... том I, кн. четврта, стр. 356—358.

⁵⁰⁾ Извори... том I, кн. петта, стр. 55—57, 69, 72 и други.

по однос на територијалната припадност се водела сметка така што пратеници има од трите дела на Македонија — вардарскиот, егејскиот и пиринскиот⁵¹⁾.

Составен дел на подготовките за свикување на АСНОМ претставува работата на оформување на документите што ги усвои Првото заседание. Документите главно биле оформени во периодот по завршување на Пролетната офанзива во втората половина на јуни и во текот на јули 1944 година. Документите се плод на колективна работа на ЦК КПМ, Главниот штаб и Иницијативниот одбор за свикување на АСНОМ. Тие главно може да се групираат во три области. Едната од нив ја сочинуваат Извештајот на Иницијативниот одбор и два реферати — политичкиот „Борба против окупаторот“ и организациониот „Народнодемократската власт во федерална Македонија — карактер и суштина“.

Втората група ја сочинуваат документите за конституирање на македонската држава. Тие се: Решение на АСНОМ за врховно, законодавно и извршно претставничко тело, односно највисок орган на државната власт на демократска Македонија; Декларација за основните права на граѓанинот на демократска Македонија; Решение за воведување на македонскиот јазик за службен јазик во македонската држава; Правилник за работа на АСНОМ; Решение за образување на Законодавна комисија при Президиумот на АСНОМ; Решение за образување на државна комисија за утврдување на престапите на окупаторите и нивните соработници; Решение за одобрение на решенијата, заповедите и задолженијата земени од Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија и Иницијативниот одбор за свикување на АСНОМ; Решение за оддавање на признание и благодарност на Народноослободителната војска на Македонија; Решение за прогласување на Илинден — 2 август — за народен државен празник на македонската држава како и документите за избор на Президиумот на АСНОМ, за избор на народни претставници од АСНОМ за пратеници во АВНОЈ. Покрај овие значајни се уште два документи — едниот — Манифестот „Македонски народе“ и вториот, прогласот „Удрени се темелите на Македонската федерална држава во нова Демократска и федеративна Југославија“.

Третата група на документи го сочинуваат тие од свечениот дел на Заседанието. Тоа се главно телеграми и поздрави упатени до Сојузничките сили, до политичкото, државното и военото раководство на Југославија, до македонската емиграција во Бугарија и Америка и други.

⁵¹⁾ Миле Тодоровски, Иницијативниот одбор во подготовките за свикување на Првото заседание на АСНОМ, 36. Развитие на државноста на македонскиот народ, Скопје, 1966, с. 350.

Сите овие документи беа усвоени на Првото заседание на АСНОМ. За атмосферата при усвојувањето на документите, макар и во форма на резиме, во записникот од Заседанието е речено: „След секој доклад или реферат претседателот на Собранието даваше дума на народните претставители. Се разви дискусија... Сите делегати без исклучение, потражија присоединение на слободна Македонија како рамноправна единица во границите на федеративна и демократска Југославија, која ќе му гарантира на македонскиот народ суверенитет, повеќе сигурност од враговите на македонската слобода и во која преку братско соработување на сите народи на Југославија, македонскиот народ ќе ја изживее побргу својата економска и културна изостаналост, ќе си го отвори широко патот на напредокот“⁵²).

*
* *

Подготовките за свикнување на АСНОМ на негово прво заседание минаа низ повеќе фази. Тие не беа само организационо технички подготовки, туку многу подлабоки политички. Во текот на тој едногодишен период се зацврстуваа единството на македонските политички сили во редовите на Народноослободителниот фронт, во текот на најголемите судири на македонската народноослободителна војска против окупаторите и нивните домашни соработници се стекнуваа придобивки што се втемелија во решенијата на Првото заседание на АСНОМ. Во текот на подготовките беа расчистени низа прашања како од внатрешен така и од надворешен политички карактер. Југословенските народи и претставниците на сојузничките мисии го поздравиле свикнувањето на Првото заседание на АСНОМ и прогласувањето на македонската федерална држава. Самите подготовки имаа двојна улога — една за создавањето на органите на народно-демократската власт и друга — за мобилизација на широките народни маси и подемот на Ослободителната војна и револуцијата за конечно ослободување на земјата.

⁵²) 36. АСНОМ, цит., с. 234.

SOME ASPECTS CONCERNING PREPARATIONS FOR THE CONVOCATION OF THE FIRST SESSION OF ASNOM

Summary

During the armed people's liberation struggle conditions were created for the legal construction of Yugoslavia as a federal state and for construction of the federal units.

Up to the summer of 1943 conditions existed in Macedonia for the formation of the organs of the people's democratic authority, the formation of partisan detachments as an armed force, and the formation of people's liberation army, as well as for political equality, and for convocation of ASNOM. At the Prespa Meeting held in August 1943, the CC of CPM made the decision to begin preparations for the establishment of ASNOM.

Preparations for the convocation of ASNOM were made on several foundations. The general staff of the people's liberation army and regional detachments of Macedonia published a programme document concerning the aims and character of the people's liberation army, known as Manifesto of the General Staff, in October of 1944. The Initiative Committee for convocation of ASNOM was formed as a temporary political body in November of 1943. The same month, representatives from Macedonia to AVNOY and its Presidium were delegated. The Second session of AVNOY, which resulted in the decision at the federative structure of Yugoslavia with equal units, among which was Macedonia, was held towards the end of November of 1943.

During the preparations for convocation of ASNOM there was a gathering of political forces of the people's liberation movement, delegates were elected, a net of people's liberation committees was organized, etc. Included within the scope of this activity is the decision of the broaden Initiative Committee to accept and to certify to AVNOY the solutions and obligations of the General Staff of NOV and POM and the Initiative Committee.

The First session of ASNOM was held on August 2, 1944 during which the Macedonian federal state was constituted in democratic federal Yuggoslavia with ASNOM as the highest political, representative, legal and executive body.